

مقاله پژوهشی: بررسی و تحلیل آغاز جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر غافلگیری نظامی امنیتی

[20.1001.1.20084897.1400.19.85.11.6](https://doi.org/10.1001.1.20084897.1400.19.85.11.6)

غلامعلی رشید^۱، عبدالعلی پورشاسب^۲، محسن رفیعی^۳، مسعود صامتی^۴، کاظم اقبالی^۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۱۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

چکیده

غافلگیری به دلیل اهمیت فراوان آن یکی از اصول مهم صحنه جنگ به شمار می‌رود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، قدرت اعتقادی و تفکر اسلام پایه در نگاه به جهان و نظام حکومتی این پدیده، باعث احساس خطر جدی رژیم‌های استعماری و استبدادی گردید تا آنجا که برای مقابله با این حرکت سیاسی مردمی، همه گونه برنامه براندازانه و خرابکارانه مورد توجه قرار گرفت. یکی از این اقدامات؛ حمله ددمشانه عراق و تحمیل جنگ تمام‌عیار علیه جمهوری اسلامی ایران بود. با توجه به واقعیت جنگ و خسارات و صدمات آن، این مقاله به دنبال پاسخ عالمانه به این سؤال اصلی است: که "آیا ج.ا.ایران در آغاز حمله عراق دچار غافلگیری شد؟" در صورت تأیید غافلگیری ج.ا.ایران در شروع جنگ تحمیلی، سؤالات فرعی مطرح می‌گردد: ۱- علل و عوامل غافلگیری ایران در شروع جنگ چه بوده‌اند؟ ۲- راه‌کارهای پیشگیری از غافلگیری نظامی - امنیتی از منظر ساختار، رفتار و زمینه در آینده کدام‌اند؟ این پژوهش در زمره تحقیقات کاربردی توسعه‌ای بوده و از ترکیب داده‌های کمی و کیفی شامل مصاحبه و پرسشنامه باز و بسته استفاده شده و روش تحقیق آن آمیخته (توصیفی - تحلیلی) است. قلمرو این پژوهش از لحاظ زمانی از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون و از لحاظ مکانی حوزه قلمرو نفوذ انقلاب اسلامی و از لحاظ موضوعی ارائه راهکار پیشگیری از غافلگیری نظامی امنیتی است. به منظور پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش، ضمن مطالعه اسناد بالادستی، ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه در حوزه غافلگیری احصاء گردید و در قالب سه پرسشنامه و برگزاری هیئت‌های اندیشه‌ورز نظرات خبرگان امر اخذ گردید و معین شد که جمهوری اسلامی ایران در ابتدای جنگ دچار غافلگیری در سطح راهبردی شده است. در ادامه علل و عوامل غافلگیری مورد بررسی قرار گرفته به روش AHP رتبه‌بندی و در نهایت برای رفع ضعف‌ها و علل غافلگیری، راهکارهای ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای بر مبنای مدل سه‌شاخه‌ای ارائه شده است.

۱ دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه عالی دفاع ملی

۲ دانشیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳ دانشجوی دکتری امنیت سایبری دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۵ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول). kazem.egh@chmail.com

واژگان کلیدی: جنگ تحمیلی، غافلگیری نظامی امنیتی، پیشگیری

مقدمه

در حالی که فقط ۱۹ ماه و ۱۸ روز از پیروزی انقلاب اسلامی می‌گذشت، ارتش عراق در ساعت ۱۳:۳۰ روز ۳۱ شهریور برابر ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ با وارد کردن ۱۹۲ فروند جنگنده، ۱۲ لشکر مجهز پیاده و زرهی و ۳۰ تیپ مستقل خود در استان‌های کرمانشاه، ایلام و خوزستان جبهه‌ای به طول ۱۲۰۰ کیلومتر را گشود و این در حالی بود که تنها دو لشکر ۸۱ و ۹۲ زرهی، تیپ ۸۴ پیاده خرم‌آباد و تیپ ۳۷ زرهی را در مقابل خود داشت که استعداد کل این یگان‌ها کمتر از ۵۰٪ بود.

این جنگ که ۸ سال به طول انجامید، به پشتوانه استکبار جهانی می‌توانست ضربه‌ای اساسی به این انقلاب نوپا وارد کند لیکن با رهبری پیامبرگونه امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رشادت سربازان رشید اسلام، این تهاجم در کنار خسارات زیادی که به کشور وارد آورد، نه تنها نتوانست ضربه‌ای به نظام مقدس اسلامی بزند بلکه باعث رشد و تعالی کشور در عرصه‌های مختلف و معرفی انقلاب اسلامی و بیداری ملت‌ها در جهان شود.

تاکنون دفاع مقدس از دیدگاه‌های مختلف توسط پژوهشگران و نخبگان و علاقه‌مندان به جنگ و دفاع مورد بررسی قرار گرفته است. یکی از موضوعات و سؤالات بسیار مهم در این حوزه که مسئله اصلی پژوهش حاضر می‌باشد این است که آیا ج.ا.ایران در شروع حمله عراق، دچار غافلگیری شد؟ اگر دچار غافلگیری شد علل و عوامل آنچه بوده است؟ نقاط ضعف و قوت کشور در آن برهه زمانی چه بوده است؟ همچنین با توجه تحولات سیاسی، نظامی و امنیتی در دو دهه گذشته از جمله ظهور جریان‌های تکفیری در منطقه و گسترده‌تر شدن صحنه‌های نبرد و تغییرات سریع در تهدیدات نظامی - امنیتی، با استفاده از درس آموخته‌های جنگ تحمیلی، پیشگیری از غافلگیری متضمن چه تصمیماتی برای آینده است و چه راهکارهایی را باید اتخاذ نمود؟

مطالعه جنگ تحمیلی از این منظر از اهمیت و ضرورت فوق‌العاده‌ای برخوردار است که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

(۱) شناسایی ضعف‌های کشور در برهه جنگ تحمیلی به‌خصوص شروع آن و اتخاذ تدابیر لازم برای جلوگیری از بروز تهدیدات مشابه با توجه به کثرت تهدیدات نظامی و امنیتی موجود در منطقه غرب آسیا

(۲) تمرکز بر موضوع غافلگیری به عنوان یکی از ترفندهای مهم در جنگ‌ها و به‌خصوص در جنگ‌های اخیر (همچون فتنه تکفیری که به کرات شاهد آن بوده‌ایم)

۳) کمک به مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر نیروهای مسلح در مواجهه با تهدیدات جاری و آینده

۴) در صورت ضعف در شناخت علل و عوامل غافلگیری نظامی و امنیتی، شناخت راه‌کارهای پیشگیری از آن دچار ضعف شده و احتمال افزایش بروز مصادیق غافلگیری در آینده هدف اصلی این مقاله «تحلیل و بررسی شروع جنگ تحمیلی از منظر غافلگیر شدن یا نشدن» بوده و اهداف فرعی آن به صورت ذیل می‌باشند:

۱) در صورت تأیید غافلگیر شدن ایران در شروع جنگ تحمیلی، علل و عوامل آن مورد بررسی قرار گیرد.

۲) بر مبنای علل و عوامل احصاء شده راه‌کار پیشگیری از وقوع غافلگیری نظامی - امنیتی در آینده پیشنهاد گردد.

با توجه به اهداف مقاله سؤال اصلی پژوهش عبارت است از: «آیا ایران در شروع جنگ تحمیلی غافلگیر شده است؟»

همچنین سؤالات فرعی پژوهش موارد ذیل می‌باشند:

۱) در صورت غافلگیر شدن ج.ا.ایران در شروع جنگ تحمیلی، علل و عوامل آنچه بوده‌اند؟
 ۲) راه‌کارهای پیشگیری از غافلگیری نظامی-امنیتی از منظر ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای در آینده کدام‌اند؟

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

در خصوص جنگ تحمیلی و موضوع غافلگیری، پژوهش‌های متعددی انجام شده لیکن در این مقاله به سه مورد که در سطح دکترا می‌باشند پرداخته می‌شود. آقای کریمی (۱۳۹۱) در رساله خود به موضوع بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدات ناهمطراز پرداخته و توانمندی‌ها را به صورت ذیل احصاء نموده است: توانمندی‌های نرم‌افزاری شامل سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، علمی - نوآوری. توانمندی‌های سخت‌افزاری شامل: نظامی، اقتصادی. مؤلفه‌ها، عوامل و شاخص‌های مرتبط با مؤلفه‌های الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدات ناهمطراز عبارت‌اند از: توان مدیریتی سطوح راهبردی و نخبگان شامل: تحکیم اراده ملی توسط مدیران سطوح راهبردی و نخبگان، وفاق و انسجام ملی در سطح کشور، تکلیف‌گرایی مدیران

سطوح راهبردی و نخبگان، بصیرت و دانایی مدیران سطوح راهبردی و نخبگان، وفاق و انسجام ملی در سطح کشور.

آقای مرادپیری (۱۳۸۹) در رساله خود با عنوان «عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌های عملیات در طول دفاع مقدس و کاربرد آن در جنگ آینده» نتیجه می‌گیرد: میزان تأثیر عوامل اصلی در دوران دفاع مقدس متفاوت بوده و میانگین تأثیرگذاری این شاخص‌ها به صورت رتبه‌ای معین و به ترتیب از بیشترین تأثیر به کمترین عبارت‌اند از: عوامل اجتماعی و فرهنگی ۳/۸۳ - عوامل نظامی ۳/۲۷ - عوامل اقتصادی ۲/۷۳ - عوامل سیاسی ۲/۶۱ - عوامل جغرافیای نظامی ۲/۵۵.

میزان کاربرد عوامل اصلی در جنگ آینده نیز متفاوت بوده و میزان تأثیرگذاری این شاخص‌ها عبارت‌اند از: عوامل اجتماعی و فرهنگی ۳/۷۴ - عوامل اقتصادی ۳/۷۲ - عوامل نظامی ۳/۴۸ - عوامل سیاسی ۲/۵۳ - عوامل جغرافیای نظامی ۱/۵۳.

به نظر آقای حسن لو (۱۳۹۳) دفاع هوشمند زمانی به صورت کامل بروز و ظهور می‌یابد که در ۴ مؤلفه (رهیافت، رفتار، ساختار، ادوات) هوشمند سازی رعایت شده باشد. دفاع هوشمند منظومه‌ای از رهیافت دفاعی است با قابلیت بهره‌برداری اثربخش از نیرو و توان محاسبه هوشمندانه تهدیدات (پیش‌هنگام و پس از وقوع) همراه با تبدیل آن به فرصت می‌باشد. دفاع هوشمند را می‌توان رهیافتی در هرگونه رویارویی نامید که شیوه مدیریت آن اقدامات ترکیبی و تلفیقی (سخت، نیم‌سخت و نرم) در برابر انواع تهدیدات متصور با وضعیت (کنش، واکنش و بازدارنده) است.

– مفهوم شناسی:

غافلگیری

غافلگیری در لغت حالتی است که در اثر حمله بی‌خبر شخصی به شخص دیگر یا دیده شدن شخصی در حال انجام عملی غیرمنتظره به وجود می‌آید. غافلگیری حالت و صفت کسی است که غافلگیر کند/ حالت و صفت کسی است که غافلگیر شود. (دهخدا، ۱۳۹۰: ۲۰۴۰)

در اصطلاح نظامی غافلگیری عبارت است از: وارد ساختن ضربت به دشمن در زمان، مکان و حالتی که انتظار و آمادگی پذیرش و واکنش لازم علیه آن را نداشته باشد. غافلگیری یعنی تک به دشمن در زمان و مکان و طریقی که برای آن آمادگی نداشته باشد. مخفی داشتن طرح‌ها، پوشیده داشتن حرکات و استعدادهای خودی، عملیات پوشش و فریب تاکتیکی و سرعت در حرکات در غافلگیری نقش دارند. غافلگیری با حفظ اسرار نظامی، اختفاء و سرعت حاصل می‌شود. بسیاری از ارتش‌های جهان «غافلگیری» را به عنوان یکی از اصول جنگ پذیرفته‌اند. (رستمی، ۱۳۸۶: ۶۰۴)

رعایت اصل غافلگیری در تضمین ضریب موفقیت عملیات، کاهش تلفات نیروهای خودی و افزایش تلفات دشمن تأثیر مستقیمی دارد. در واقع، این اصل ترکیبی از حفاظت اطلاعات و عملیات فریب است. (گزیده اسناد عملیات والفجر ۸، ۱۳۸۱: ۱۴۶)

کالین گری، صاحب‌نظر نظامی استدلال می‌کند: «غافلگیری... شرایطی است از عدم امنیت که در آن باید به سر ببریم» و همواره «مشخصه واقعی یا بالقوه جنگ است» اما گری تأکید می‌کند مهم‌ترین چیز برای استراتژیست‌ها مواجهه و طرح‌ریزی برای پیامدها و تأثیرات غافلگیری است که «توسط ما کنترل می‌شود و نه دشمن». برخی مواقع، تأثیرات اقدامات و قالب‌های ذهنی خودی منشأ غافلگیری‌اند. این امر چالشی است که رهبران سیاسی و نظامی را همانند کسانی که مکرراً به واسطه عدم توفیق خویش در تبدیل موفقیت میدان نبرد به نتایج مثبت راهبردی و سیاسی غافلگیر می‌گردند؛ دچار پریشانی و گیجی می‌کند. این مسئله ناشی از یک فرهنگ نظامی و راهبردی است که پیوند میان ابعاد نظامی و سیاسی سیاست را نادیده می‌انگارد (کالین گری، ۲۰۰۵: ۱۶۹). عدم شناخت و درک هوشمندانه و صحیح از نیت، مقاصد، توانایی‌ها و تصمیمات راهبردی دشمن، منجر به برداشت نادرست از تهدید شده و منافع حیاتی را به خطر می‌اندازد. منظور از «غافلگیری» نمونه‌هایی است که با یک اقدام ناگهانی ارتش که توسط دشمن پیش‌بینی نشده و قربانی موردنظر اصلاً انتظار آن را نداشته است. در این حالت دو وضعیت شناخته‌شده وجود دارد که عبارت است از: «راهبردی» و «تاکتیکی» (ویلی، ۱۳۸۹: ۱۳۲).

در میان تمامی رویدادهای قابل پیش‌بینی، پتانسیل غافلگیری راهبردی رویدادی است که باید حائز اهمیت‌ترین اطلاعات را در موردش جمع‌آوری کرد. غافلگیری باید از دو شرط برخوردار باشد تا صفت راهبردی به آن اطلاق گردد: نخست آن‌که غافلگیری مزبور به واسطه ناکامی در پیش‌بینی از سوی قربانی رخ می‌دهد. دوم آن‌که ناشی از اقدامی عامدانه از سوی کسی است که به آن مبادرت می‌کند. غافلگیری راهبردی صرفاً کیفیت آغازکننده نبرد نیست؛ بلکه پدیده‌ی مزبور حتی می‌تواند هنگامی به وقوع بپیوندد که دو طرف در یک نبرد آشکار درگیرند. (پارکر و اشترن، ۲۰۰۵: ۳۰۳)

اهمیت غافلگیری

اگرچه غافلگیری تنها یکی از شیوه‌های اجرای تاکتیک‌های نظامی است؛ اما اهمیتش آن را تا سطح یک اصل از اصول جنگ ارتقاء داده است. غافلگیری را «راه میان‌بر» پیروزی نامیده‌اند زیرا نقش مستقیم و بسیار اثرگذاری در موفقیت هر یگان دارد. غافلگیری چنانچه با ترکیب‌های مختلفی از پنهان‌کاری، سرعت، فریب، یگانگی و جسارت تقویت گردد؛ تعادل قدرت را قاطعانه

جابه‌جا و راه دستیابی به پیروزی را با تلاشی بسیار کمتر از حد تصور هموار می‌نماید. (کالینز، ۱۳۸۱: ۷۹)

موضوع غافلگیر نمودن دشمن و همچنین پیشگیری و مقابله با غافلگیری از دستورات دین مبین اسلام بوده که این امر در جنگ‌های پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به‌وضوح مشاهده می‌شود. خداوند متعال در قرآن کریم به‌صراحت امر می‌نماید^۱ که هیچ‌گاه نباید از حمله ناگهانی دشمن غفلت نمود و برای جلوگیری از غافلگیری فریضه عظیم نماز را نیز به نماز خوف تبدیل می‌نماید و حتی دستور می‌دهد در صورت جراحت و نزول باران که مجبور هستید اسلحه خود را بر زمین بگذارید نباید وسایل دفاعی خود همچون زره و کلاه خود را کنار بگذارید و این امر نشان‌دهنده اهمیت بسیار بالای توجه به عدم غافلگیری از حملات دشمن در هر شرایطی می‌باشد. فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) فرمودند:

[خصوصیتی] که باید نیروهای مسلح ما به آن توجه داشته باشند، خوشبختانه توجه هم کرده‌اند و این کاملاً آشکار است، مسئله‌ی عمل به آیه شریفه «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ»^۲ است. معنای این آیه این است که غافلگیر نشوید؛ معنایش این است که اگر چنانچه دشمنی به شما حمله کرد، شما بر اثر کمبود امکانات، کمبود سلاح و مهمات، کمبود آمادگی، خسارت تحمل نکنید که خسارت شما خسارت ملت است، خسارت شما خسارت اسلام است.^۳

غافلگیری راهبردی

مفهوم غافلگیری راهبردی، ریشه در امور نظامی دارد و بر حیل‌های جنگی زیرکانه‌ای که علیه دشمنان خویش به کار می‌بینیم یا آن‌ها علیه ما به کار می‌بندند، دلالت می‌کند. از نظر شوارتز و رندال غافلگیری راهبردی دارای سه عنصر اساسی است که آن را از غافلگیری‌های معمول که در دنیای پیچیده‌ی امروزی متداول می‌باشند، متمایز می‌سازد: ۱- دارای تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر روی سازمان یا یک کشور است، ۲- الگوهایی از رویدادها هستند که اگر به وقوع بپیوندند، تغییر بزرگی در آینده ایجاد و تصمیم‌گیران را وادار می‌سازند مفروضات خود را درباره جهان به چالش

۱- آیه ۱۰۲ سوره مبارکه نساء

۲- آیه ۶۰، سوره مبارکه انفال

۳- در دیدار فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴/۱/۳۰

بکشند و مستلزم گزینه‌های دشوار امروز می‌باشند. ۳- قواعد بازی و رقابت، پارادایم‌ها را تغییر می‌دهند. به‌عنوان مثال، فروپاشی ناگهانی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ یکی از بزرگ‌ترین غافلگیری‌های راهبردی قرن بیستم به شمار می‌رود؛ زیرا موجبات دگرگونی عظیم در سیاست و اقتصاد جهانی را فراهم و ذهنیت مرسوم و متعارف در زمینه‌ی تداوم بقای اتحاد جماهیر شوروی را با چالش مواجه ساخت. (شوارتز و رندال، ۲۰۰۷: ۹۵-۹۴)

از نظر لی وای کئونگ، غافلگیری راهبردی در یکی از این دو مرحله رخ می‌دهد: (الف) اکتساب، ارسال، ارزیابی و انتشار اعلام‌خطر راهبردی توسط جامعه‌ی اطلاعاتی و (ب) درک (تشخیص) تهدید راهبردی توسط سیاست‌گذاران. درحالی‌که ناکامی در یک یا هر دو مرحله از مراحل فوق (که نتیجه‌ی خطا در درک تهدید می‌باشد)، در صورت تحقق تهدید، منجر به غافلگیری راهبردی می‌شود، بر اساس تعریف ادراک دقیق تهدید توسط سیاست‌گذاران احتمال وقوع غافلگیری راهبردی را از بین می‌برد. (لیوای کئونگ، ۱۹۹۸: ۱)

مفهوم پیشگیری

پیشگیری از نظر لغوی عبارت است از؛ جلوگیری، دفع، صیانت، مانع‌شدن، جلو بستن (معین ۱۳۶۰: ۴۸) و از نظر اصطلاحی یعنی: اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از اتفاقات بد و ناخواسته (مشیری، ۱۳۷۴: ۲۶). این واژه در مفهوم متداول آن در «پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن» آمده؛ ولی به معنای «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن» نیز آمده است. (اردبیلی، ۱۳۷۹: ۶۳)

در نتیجه مؤلفه‌های آن عبارت‌اند از:

- ✓ اقدام پیشگیرانه تدبیری است که قهرآمیز یا سرکوب گر نباشد.
- ✓ اقدام پیشگیرانه تدبیری است که به‌طور مستقیم به پیشگیری اختصاص یافته باشد.
- ✓ اقدام پیشگیرانه اگر به ریشه‌کنی منجر نشود، باید از شمار آن بکاهد، یعنی با اثرگذاری بر فکر کارکنان، منجر به کاهش اقدام (در اینجا سستی و سهل‌انگاری) شود.
- ✓ اقدام پیشگیرانه نه‌تنها از راه فرآیند گذار اندیشه به عمل بر فرد تأثیر می‌گذارد؛ بلکه بر موقعیت‌ها یا شرایط محیطی نیز مؤثر است. این مؤلفه که مبنای یکی از تازه‌ترین تقسیم‌بندی‌های پیشگیری نیز قرار گرفته است؛ می‌رساند که پیشگیری باید هم‌زمان در بردارنده فرد و محیط پیرامون وی باشد (رایجان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۲۸).

بررسی شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران از منظر غافلگیری

برای تحلیل بیشتر این موضوع لازم است وقایع قبل از جنگ به صورت مختصر مورد بررسی قرار گیرد.

وقایع نزدیک به زمان حمله عراق به ایران:

برای تحلیل برهه زمانی شروع جنگ تحمیلی بررسی حوادث پس از انقلاب اسلامی بسیار مهم است. برخی از پدیده‌های قابل‌اعتنا به‌ویژه شش‌ماهه قبل از جنگ عبارت‌اند از:

(۱) کاهش مدت خدمت سربازی به یک سال در اسفند ۱۳۵۷ و افزایش آن به ۱۸ ماه در تیرماه ۱۳۵۸

(۲) قطع ارتباط دیپلماتیک آمریکا با ایران در ۱۹ اردیبهشت ۱۳۵۸ آمریکا و شروع تحریم‌ها
(۳) مصاحبه صدام تنها یک روز پس از قطع رابطه آمریکا با ایران و اعلام اینکه که ما آماده‌ایم تا به‌زور ارتش عراق، اختلافات با ایران را حل کنیم.

(۴) حمله آمریکا به طبس در ۵ اردیبهشت ۱۳۵۹ جهت آزادسازی گروگان‌ها.
(۵) کشف کودتای نقاب در ۲۱ تیرماه ۵۹ و دستگیری ۲۵۰۰ الی ۳۰۰۰ نفر از افسران و امرای ارتش

(۶) تسلیح عشایر در غرب و جنوب توسط حزب بعث برای خرابکاری و شورش. (رشید، ۱۳۹۵: ۲۲)

زمینه‌ها و فرائن تاریخی وقوع جنگ بین دو کشور:

(۱) روابط ایران و عراق از سال ۱۳۴۸ تا پیش از جنگ نیز به‌شدت تیره‌وتار بوده و پیش از انقلاب اسلامی ۱۰۴ مورد درگیری بین ایران و عراق اتفاق افتاده بود (پارسینه، ۱۳۹۰/۵/۸: ۴۳۲۷۴).

(۲) قطع روابط دیپلماتیک عراق با ایران و تشویق اتحادیه عرب به آن در جریان اعمال حاکمیت ایران بر جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی (Rajaei, 1993: 13-14).

(۳) اخراج هزاران ایرانی از عراق در نیمه دوم ۱۳۵۸. توزیع اسلحه بین عوامل ضدانقلاب.

(۴) حمایت از بمب‌گذاران و طراحی انفجارهای مکرر در خطوط راه‌آهن و تأسیسات نفتی.

(۵) پناه دادن به امرای فراری حکومت پهلوی.

(۶) انتخاب اسامی مجعول برای شهرهای ایران در نقشه‌ها و کتاب‌های درسی اهواز: الاحواز، خرمشهر: محمره، آبادان: عبادان، سوسنگرد: خفاجیه و خوزستان: عربستان (تحلیلی بر جنگ

تحمیلی عراق علیه ایران؛ انتشارات وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران) و الحاق خیالی این شهرها به قلمرو جغرافیائی عراق.

(۷) انعقاد قراردادهای خرید هواپیماهای میراژ، میگ و توپولف پس از پیروزی انقلاب و قبل از جنگ

(۸) تحریکات و تجاوزات مکرر مرزی.

(۹) تقویت بدون دلیل نیروهای عراقی در مرز مشترک دو کشور و ایجاد موانع از قبیل سنگرهای بتونی، سیم‌های خاردار و خرید تسلیحاتی ۱۲ میلیارد دلاری در ۱۳۵۸ و ...

(۱۰) پاره کردن قرارداد الجزایر در تلویزیون بغداد توسط صدام در روز ۲۶ شهریور ۱۳۵۹

(۱۱) تلاش صدام برای کسب عنوان رهبری جهان عرب پس از مرگ جمال عبدالناصر و ژاندارم منطقه پس از شاه ایران (Fayazmanesh,2008:16)

(۱۲) پس از انقلاب، عراق برخی ناآرامی‌های سیاسی را از جانب سید محمدباقر صدر و با حمایت و تشویق ایران می‌دانست. صدام حسین، از وجود یک همسایه انقلابی شیعه در مرزهای شرقی خود احساس خوبی نداشت. (Davis,2005:190)

(۱۳) عراق مدعی بود که وارد یک جنگ دفاعی شده و از حق مشروع خود برای دفاع از حاکمیت و تمامیت ارضی و بازپس‌گیری اراضی خود از زور استفاده می‌کند. (Gielsing,2006)

غافلگیری کشور در شروع جنگ تحمیلی

در آغاز جنگ ما غافلگیر شدیم. برادران عزیز ارتش می‌خواهند مدعی بشوند و توجیه کنند. تعارف نداریم؛ در سطح تاکتیکی همه اطلاع داده بودیم. در غرب کرخه، اهواز، خرمشهر، آبادان، کرمانشاه و ایلام گزارش تاکتیکی می‌دادیم و می‌دیدیم تحرکات ارتش عراق شروع شده تانک آورده، نه یکی دو تا بلکه گردان و تیپ، هرکس به مرز می‌رفت؛ می‌فهمید. ما و ارتش و ژاندارمری و شهربانی هم گزارش دادند اما باید دید این‌ها وقتی می‌آمد در لایه و سطح عملیاتی، چه می‌شد؟ ستاد نیروی زمینی ارتش با این اطلاعات چکار کرده؟ معلوم نیست. اگر رفته سطوح بالاتر، سطح راهبردی کشور چکار کرده؟ اصلاً معلوم نیست که آیا سطح راهبردی کشور تصمیم گرفته؟ بنی‌صدر از ۷ ماه قبل از جنگ فرمانده کل قوا بوده؛ شورای عالی دفاع در قانون ما تعیین شده؛ می‌توانست شورای عالی دفاع را ماهی یک‌بار قبل از جنگ تشکیل بدهد؛ تشکیل نمی‌دهد. شورای انقلاب هم منحل می‌شود. اصلاً کشور بدون سطح راهبردی است. ما در آغاز جنگ در سطح راهبردی و هم در سطح عملیاتی غافلگیر شدیم. (رشید، ۱۳۹۵: ۶)

امام خمینی (رحمت الله علیه) در طول جنگ تحمیلی بیانات و فرامین مهمی در خصوص جنگ و دفاع حق علیه باطل داشته و به صورت مستمر اوامر لازم برای هدایت نیروها صادر می‌فرمودند. ایشان همچنین به موضوع غافلگیری اولیه در جنگ اشاره نموده و می‌فرمایند: «آن‌ها غافلگیرانه به ما هجوم آوردند و از دریا و زمین و هوا به ما حمله کردند و مقدار زیادی از کشور ما را تصرف نمودند و به خرابی و قتل و غارت شهرهای ما و ملت مظلوم ما پرداختند که این نیز از اسباب بزرگ برای رعب و وحشت ما و آرامش و سکون برای مهاجمین به کشور ما بود.» (صحیفه نور، ج ۱۶: ۱۵۵) همچنین می‌فرمایند: «شما توجه کردید به این جنگ، شاید اوایل خیلی‌ها گمان می‌کردند که یک جنگ شد و آمریکا هم چطور است و نمی‌شود چه کرد و یکوقت فهمیدید که آن‌ها غافلگیر- البته با خیانت بعضی آنوقت، کسانی که آنوقت بودند- کردند و یکجایی را به غافلگیری گرفتند.» (صحیفه نور، ج ۱۵: ۴۳۳)

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مراسم مشترک نیروهای مسلح کرمانشاه در سال ۹۷۰ به این مطلب اشاره نموده و فرمودند: «دشمن را از دور باید دید، از دور باید شناخت؛ این غفلی بود که آن روز آن‌کسانی که باید می‌دیدند، ندیدند. در تهران می‌گفته می‌شد و خبر می‌رسید که در منطقه‌ی کرمانشاه، در منطقه‌ی ایلام- بیشتر در این مناطق- دشمن مشغول آرایش نظامی است. آنجا که گفته می‌شد، سیاسیونی که مسئول کار بودند، انکار می‌کردند؛ می‌گفتند نه چنین خبری نیست. تا وقتی تهران را بمباران کردند. در روز ۳۱ شهریور ۵۹ جنگ در واقع آغاز نشد- آن روز تهران بمباران شد - جنگ از پیش شروع شده بود. اگر مسئولانی که آن روز در رأس کار بودند- هم آن‌کسانی که بعد هم نشان دادند لیاقت اداره‌ی کشور را ندارند - می‌فهمیدند، تشخیص می‌دادند و آمادگی خود را بالا می‌بردند، نه خرمشهر آن‌جور می‌شد، نه قصر شیرین آن‌جور می‌شد، نه برخی از مناطق دیگر مرزی. آن غفلت اولیه موجب شد که بر این منطقه و منطقه‌ی خوزستان، آن‌طوری که من در برهه‌ی کوتاهی از نزدیک مشاهده کردم، آن‌چنان فضای غم‌آلودی حاکم شود که بعضی از مناظر آن را که من از نزدیک دیدم، نمی‌توانم فراموش کنم.» (بیانات رهبری، ۱۳۹۰/۷/۲۱)

نقش خیانت در غافلگیری

یکی از عوامل مهم غافلگیری در هر نوع جنگی چه نظامی چه فرهنگی، اقتصادی و گونه‌های دیگر، خیانت خودی می‌باشد. موضوع خیانت در امر غافلگیری موضوع مهمی است و پرداختن به آن نیازمند پژوهش مستقلی می‌باشد لیکن به اختصار بیان می‌گردد که در شروع جنگ تحمیلی، کشور از این ناحیه نیز صدمات زیادی متحمل شد. امام خمینی (رحمت الله علیه) در این خصوص

می‌فرمایند: «این جنگ که برای ما یک مسئله مشکلی بود، خود این ملت حل کرد. فقط در ابتدای جنگ ما را غافلگیر کردند و به واسطه خیانت بعضی افراد که در آن موقع سرکار بودند، بود که این‌ها توانستند قدری پیشروی کنند.» (صحیفه نور، ج ۱۵: ۲۶۱)

مدل سه شاخگی:

در طبقه مدل‌ها از نوع مدل‌های منطقی است که بسیاری از مفاهیم، رویدادها و پدیده‌ها را می‌توان در قالب نظری سه شاخگی (ساختار، رفتار و زمینه) مورد بررسی، مطالعه و تجزیه و تحلیل قرارداد. علت نام‌گذاری این مدل به سه شاخگی آن است که ارتباط بین عوامل ساختاری، رفتاری و زمینه‌ای به گونه‌ای می‌باشد که هیچ پدیده یا رویداد سازمانی نمی‌تواند خارج از تعامل این سه شاخه صورت پذیرد.

شاخه ساختاری: ساختارهای سازمانی مسیره‌ها، مجراها و ظروفي هستند که فرآیندها و عملیات سازمانی در آن‌ها جاری می‌شوند. شاخه ساختاری دربرگیرنده همه عناصر، عوامل و شرایط فیزیکی و غیرانسانی سازمان می‌باشد که بانظم، قاعده و ترتیب خاصی به هم پیوسته و چارچوب و قالب فیزیکی و مادی سازمان را می‌سازند.

شاخه محتوا یا رفتار: محتوای اصلی سازمان را رفتار انسانی تشکیل می‌دهد و فعالیت‌ها و رفتارهای انسان نیز برای نیل به اهداف از قبل تعیین شده سازمانی انجام می‌پذیرند.

شاخه زمینه یا محیط: اصلی‌ترین کار عوامل زمینه یا محیطی تنظیم روابط سازمان با دستگاه‌های بالاتر از خود است. همه علل و عواملی که موجبات برقراری، تنظیم و واکنش به موقع و مناسب سازمان نسبت به دستگاه‌های اصلی‌تر را فراهم می‌آورند، زمینه یا محیط نامیده می‌شوند. (میرزایی، ۱۳۸۱: ۱۲)

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع کاربردی و توسعه‌ای است. از آنجایی که هدف، دستیابی به علل و عوامل غافلگیری ج.ا. ایران بوده و می‌تواند مورد استفاده نیروهای مسلح قرار گیرد؛ از نوع کاربردی بوده و نظر به اینکه به دنبال شناسایی و بازنگری راه‌کارهای پیشگیری از غافلگیری است؛ توسعه‌ای می‌باشد. این تحقیق به صورت آمیخته و با روش اکتشافی^۱ و زمینه‌ای^۱ صورت خواهد گرفت. قلمرو

^۱- grounded

زمانی آن از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران (بهمن ماه ۱۳۵۷) تا شروع جنگ تحمیلی و از نظر مکانی مرزهای ج.ا.ا. ایران و عراق و از نظر موضوعی نیز شناخت علل و عوامل غافلگیری جمهوری اسلامی ایران در شروع جنگ تحمیلی و راه کارهای پیشگیری از تهدید مشابه می باشد. ویژگی های جامعه آماری مورد نظر این مقاله خبرگان حوزه جنگ و دفاع مقدس با ویژگی های ذیل می باشند:

✓ آشنایی با حوزه های دفاعی-نظامی، اطلاعاتی و امنیتی در سطوح مختلف تاکتیکی، عملیاتی و به خصوص راهبردی

✓ حضور در صحنه های نبرد حق علیه باطل به خصوص در دوران شروع جنگ تحمیلی

✓ آشنایی با اصول و تئوری های تهدیدات در بعد نظامی و امنیتی به خصوص تهدیدات بدیع و معاصر همانند تهدیدات تکفیری ها، آمریکا، رژیم صهیونیستی و عربستان که در حال حاضر گریبان گیر نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران هست.

اعضای جامعه آماری با ویژگی های فوق طی جلسات طوفان مغزی با استادان و خبرگان در موضوع تحقیق از ستاد کل نیروهای مسلح، قرارگاه مرکزی خاتم الانبیا (ص)، واجا، آجا، سپاه، کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی انتخاب شده اند.

با توجه به حجم جامعه آماری انتخاب اعضای جامعه به صورت هدفمند و تمام شمار و به تعداد ۴۰ نفر بوده است.

روش های گردآوری اطلاعات در این تحقیق عبارت اند از:

الف- در گردآوری داده ها با روش کتابخانه ای از ابزار فیش برداری از کتاب های علمی و تخصصی، مقالات علمی و پژوهشی موجود، اسناد و مدارک دست اول، پایان نامه ها، آرشیو و سایت های اینترنتی دانشگاهی استفاده شد.

ب- در گردآوری داده ها با روش پیمایشی از طریق برگزاری جلسات طوفان فکری، مصاحبه و پرسشنامه های ساخت یافته و عمیق و ترکیبی صورت پذیرفته است.

برای تدوین مؤلفه ها و گویه های غافلگیری، نظرات نخبگان اخذ شده و لذا روایی برحسب خبرگی تحصیل شده است. برای محاسبه پایایی، با استفاده از نرم افزار SPSS آلفای کرونباخ پرسشنامه محاسبه که مطابق جدول زیر از پایایی مناسبی برخوردار است:

جدول ۱: پایایی پرسشنامه

Cronbach's Alpha	N of Items
۰,۹۳۱	۶۰

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

برای بررسی و تحلیل مبحث غافلگیری لازم است ابتدا مؤلفه‌ها و گویه‌های اصلی آن احصاء شده و مدل مفهومی متناسب تدوین گردد و سپس مصادیق غافلگیری همچون شروع جنگ احتمالی با این مدل مطابقت داده شده و وضعیت غافلگیری و همچنین علل و عوامل آن برحسب مدل و الگوی تدوین شده بررسی و تحلیل گردد. در این راستا مؤلفه‌ها و گویه‌های متعدد غافلگیری در جلسات متعدد با حضور ۱۱ نفر از دانشجویان و ۱۳ نفر از اساتید دانشگاه عالی دفاع ملی (در قالب مطالعات گروهی) تدوین گردید و سپس در جلسه‌ای در قرارگاه خاتم‌الانبیاء (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با حضور جمعی از نخبگان و خبرگان حوزه اطلاعات و امنیت کشور مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت الگوی نهایی در قالب ماتریس غافلگیری با ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه به شکل ذیل تدوین گردید.

مؤلفه‌های اصلی غافلگیری عبارت‌اند از: ۱- ساختار ۲- طرح‌ریزی و جمع‌آوری ۳- پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار ۴- تصمیم‌گیران ۵- توان ۶- آمادگی ۷- حریف ۸- محیط ۹- دکترین

جدول ۲: مؤلفه‌ها و گویه‌های غافلگیری

تصمیم‌گیران	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	ساختار
درک و پذیرش تهدید توسط تصمیم‌گیران	قدرت و هوشمندی راهبردی تحلیل‌گران در ارائه تحلیل همه‌جانبه و قابل‌اطمینان و اتکا	برآورد و پیش‌بینی فرضیات از توانمندی‌ها و نیت دشمن	قدرت و انسجام ملی
تصمیم و اقدام به موقع (قدرت تصمیم‌گیری) و ابلاغ به هنگام به مجریان	ارزیابی صحیح، تعیین ارتباط، قابلیت اعتماد و دقت اخبار	ژرف‌نگری در برآورد نسبت به دشمن	یکپارچگی، هماهنگی و تعامل بین جامعه اطلاعاتی ن.م و کشوری
اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی	تعامل تفاهم و اعتماد دوجانبه بین تحلیل‌گران اطلاعاتی و تصمیم‌گیران	درک صحیح از روندها و پیش‌بینی تهدیدات	تعامل نظام سیاسی و اجرایی با نهادهای دفاعی و امنیتی و اطلاعاتی
هماهنگی و انسجام در تصمیم‌گیران (در سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی)	تفسیر مناسب (تجزیه - ترکیب و نتیجه‌گیری) از مفهوم احتمالی اخبار ارزیابی شده و توسعه فرضیات	درک صحیح مأموریت	تعامل و پیوستگی بین سه سطح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی

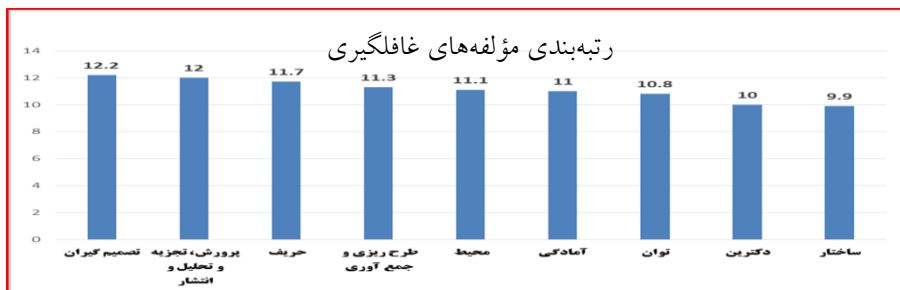
ساختار	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	تصمیم‌گیران
برخورداري از روند جذب نیروی اطلاعاتی کارآمد (نشان - جذب - آموزش دانش - شناخت)	دسترسی مناسب به اطلاعات	انتشار گزارش‌های به‌موقع هشداري (آنی)	اعتماد بی‌جا به متحدان و هم‌پیمانان
ساختار اطلاعاتی و امنیتی در سطوح راهبردی، تاکتیکی و فنی	تعیین صحیح عوامل و منابع اطلاعاتی	استفاده بهینه از ابزارها و نرم‌افزارهای تحلیل	پرهیز از سیاسی (جناحی) شدن اطلاعات در رده تصمیم‌گیران
برخورداري کشور از ساختار مناسب و هماهنگ مدیریت بحران	تجدیدنظر در برآوردهای اطلاعاتی پس از ارزیابی و تفسیر اخبار و اطلاعات بر مبنای فرضیات اولیه و بعدی به‌صورت مداوم	انتشار گزارش‌های نوبه‌ای اطلاعاتی	انطباق تصمیمات با امکانات در اختیار برای پیشگیری از غافلگیری
آمادگی، چابکی، انعطاف‌پذیری و قوام دفاعی و اطلاعاتی	نظارت بر تلاش جمع‌آوری	ارائه برآورد اطلاعاتی	داشتن برآورد دقیق از پای‌کار آوردن نیروهای خودی در هنگام نیاز
حفاظت اطلاعات	تجزیه و تحلیل عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی و بهره‌گیری به‌موقع از آنها	ثبت و مرتب کردن اخبار در گروه‌های مرتبط به هم	عدم باور، اعتقاد و توجه تصمیم‌گیران (غیر ن.م) به طرح‌ریزی قبل از بحران و جنگ
	تجدیدنظر و پیشنهاد عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی		
	تهیه طرح جمع‌آوری اخبار با توجه به عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی		
	تعیین صحیح قرائن و شواهد		
	کمک به‌موقع به فرمانده در صدور راهنمای طرح‌ریزی با تجزیه و تحلیل صحیح در سطح کلان		
	تبیین و تعیین صحیح عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی		

توان	آمادگی	حریف	محیط	دکترین
------	--------	------	------	--------

راهنماهای اطلاعاتی	حضور در محیط (داخلی و خارجی)	شناخت توانمندی اطلاعاتی، نظامی و فنی دشمن نسبت به خودی	آمادگی روحی (انگیزه - اراده) و مهارتی نیروها برای مقابله	برخوردار از توان بازدارندگی برتر یا متوازن
سیاست‌های اطلاعاتی	توانمندی در محیط (داخلی و خارجی)	شناخت دکترین و توانمندی دشمن در زمینه عملیات فریب و نیرنگ	دشمن شناسی	ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پیشگیری از غافلگیری
	شناخت کافی نسبت به محیط (داخلی و خارجی)	شناخت راه کارهای غیرقابل پیش بینی، پیچیدگی اقدام، ابتکار عمل و آمادگی دشمن	تهیه برآورد و طرح‌های دفاعی و امنیتی	در اختیار داشتن نیروی انسانی ماهر و کارآزموده
	دوری و نزدیکی تهدید نسبت به منافع کشور	شناخت اقدامات اختفا و پنهان کاری دشمن	اجرای رزمایش و آموزش‌ها	در اختیار داشتن امکانات و تجهیزات لازم برای مقابله با تهدید
			سرعت عمل در بسیج و پای کار آوردن امکانات	

ادامه جدول ۲

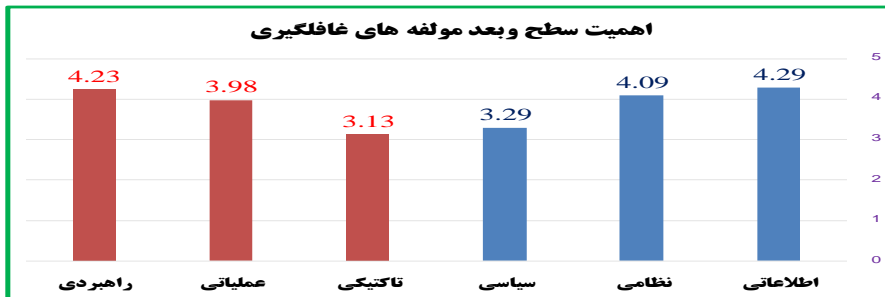
پس از تدوین و احصای مؤلفه‌ها و گویه‌های غافلگیری، در قالب پرسشنامه اول نظر خبرگان در خصوص اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها و گویه‌ها به روش رتبه‌بندی سلسه‌مراتبی (AHP) اخذ و با استفاده از نرم‌افزار Expert Choise مورد تحلیل قرار گرفته و مؤلفه‌ها و گویه‌های هر مؤلفه رتبه‌بندی شدند.

نمودار ۱: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافلگیری

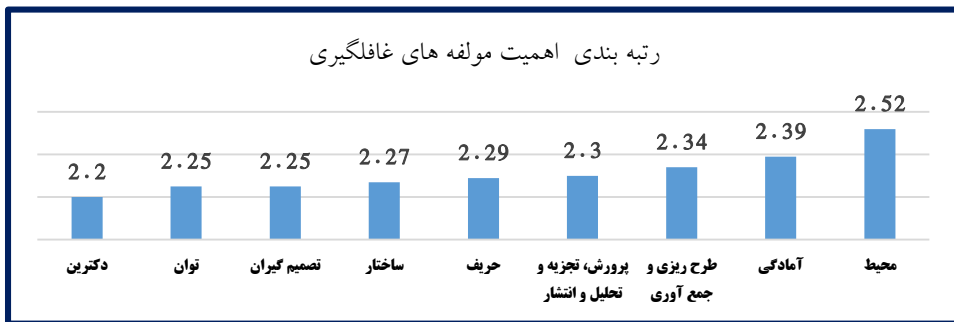
همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد از نظر نخبگان مهم‌ترین مؤلفه در حوزه غافلگیری مؤلفه تصمیم گیران است یعنی مسئولین سطح راهبردی کشور مهم‌ترین نقش را در غافلگیری بازی می‌کنند و مؤلفه‌های ساختار و دکترین در رتبه‌های پایانی هستند. به همین ترتیب گویه‌های

هر یک از مؤلفه‌ها نیز رتبه‌بندی شدند که در جدول ۲ قابل‌ملاحظه هستند. در ادامه در قالب پرسشنامه دوم مؤلفه‌ها و گویه‌های غافلگیری از نظر سطح (تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی) و از نظر نوع (نظامی، سیاسی و اطلاعاتی) موردبررسی قرار گرفتند که نتیجه آن به‌طورکلی در قالب نمودار ذیل قابل‌مشاهده است.

نمودار ۲: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافلگیری از منظر سطح و بعد

همان‌طور که مشاهده می‌گردد در حوزه غافلگیری سطح راهبردی و بعد اطلاعاتی از دیگر سطوح و ابعاد از اهمیت بیشتری برخوردار هستند لذا باید توجه و تمرکز بر گویه‌هایی باشد که بیشترین نقش را در سطح راهبردی و بعد اطلاعاتی دارند. پس از تحلیل مؤلفه‌های غافلگیری در قالب دو پرسشنامه مزبور، در قالب پرسشنامه سوم وضعیت مؤلفه‌ها و گویه‌های غافلگیری در دوران شروع جنگ تحمیلی موردبررسی قرار گرفت که نتایج نظرات خبرگان به شرح نمودار زیر به دست آمد:

نمودار ۳: رتبه‌بندی مؤلفه‌های غافلگیری در برهه زمانی شروع جنگ تحمیلی

همان‌طور که در نمودار فوق مشاهده می‌گردد؛ بر مبنای نظر خبرگان، میانگین امتیاز مؤلفه‌های غافلگیری در شروع جنگ تحمیلی نمره ۲/۳ از ۵ را کسب نموده و از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده‌اند، در بین مؤلفه‌های فوق تنها مؤلفه‌های محیط و آمادگی قدری از دیگر مؤلفه‌ها وضعیت

بهتری دارند و برعکس مؤلفه‌های تصمیم‌گیران و دکترین در وضعیت بسیار بدی هستند و مهم‌ترین موضوع در این غافلگیری مؤلفه‌های دکترین و تصمیم‌گیران هستند. برای احصای علل و عوامل غافلگیری، گویه‌های غافلگیری نیز برحسب نظر نمونه آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که رتبه‌بندی گویه‌ها به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۳: رتبه‌بندی گویه‌های غافلگیری در شروع جنگ احتمالی

کد مؤلفه	مؤلفه	کد گویه	گویه	امتیاز
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۳	استفاده بهینه از ابزارها و نرم‌افزارهای تحلیل	۱،۷۱
۶	آمادگی	۶۰۴	اجرای رزمایش و آموزش‌ها	۱،۷۹
۱	ساختار	۱۰۳	برخورداری کشور از ساختار مناسب و هماهنگ مدیریت بحران	۱،۸۶
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۶	تعامل تفاهم و اعتماد دوجانبه بین تحلیل‌گران اطلاعاتی و تصمیم‌گیران	۱،۸۶
۵	توان	۵۰۱	ایجاد زیرساخت‌های لازم برای پیشگیری از غافلگیری	۱،۹۳
۱	ساختار	۱۰۲	یکپارچگی، هماهنگی و تعامل بین جامعه اطلاعاتی ن.م و کشوری	۲
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۷	هماهنگی و انسجام در تصمیم‌گیران (در سطوح تاکتیکی، عملیات و راهبردی)	۲
۱	ساختار	۱۰۷	حفاظت اطلاعات	۲
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۱	اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی	۲،۰۷
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۴	تصمیم و اقدام به موقع (قدرت تصمیم‌گیری) و ابلاغ به هنگام به مجریان	۲،۱۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۷	تجدیدنظر و پیشنهاد عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی	۲،۱۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۶	تجدیدنظر در برآوردهای اطلاعاتی پس از ارزیابی و تفسیر اخبار و اطلاعات بر مبنای فرضیات اولیه و بعدی به صورت مداوم	۲،۱۴
۷	حریف	۷۰۱	شناخت دکترین و توانمندی دشمن در زمینه عملیات فریب و نیرنگ	۲،۱۴
۷	حریف	۷۰۳	شناخت راه‌کارهای غیرقابل پیش‌بینی، پیچیدگی اقدام، ابتکار عمل و آمادگی دشمن	۲،۱۴
۸	محیط	۸۰۱	شناخت کافی نسبت به محیط (داخلی و خارجی)	۲،۱۴

کد مؤلفه	مؤلفه	کد گویه	گویه	امتیاز
۱	ساختار	۱۰۶	برخوردار از روند جذب نیروی اطلاعاتی کارآمد (نشان- جذب - آموزش دانش - شناخت)	۲,۱۴
۱	ساختار	۱۰۳	تعامل نظام سیاسی و اجرایی با نهادهای دفاعی و امنیتی و اطلاعاتی	۲,۱۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۸	تهیه طرح جمع‌آوری اخبار با توجه به عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی	۲,۱۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۹	تبیین و تعیین صحیح عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی	۲,۲۱
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۱۴	نظارت بر تلاش جمع‌آوری	۲,۲۱
۳	پروورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۷	انتشار گزارش‌های به‌موقع هشدار (آنی)	۲,۲۱
۹	دکترین	۹۰۲	راهبردهای اطلاعاتی	۲,۲۱
۱	ساختار	۱۰۵	تعامل و پیوستگی بین سه سطح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی	۲,۲۱
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۳	انطباق تصمیمات با امکانات در اختیار برای پیشگیری از غافلگیری	۲,۲۱
۹	دکترین	۹۰۱	سیاست‌های اطلاعاتی	۲,۲۱
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۵	داشتن برآورد دقیق از پای‌کار آوردن نیروهای خودی در هنگام نیاز	۲,۲۱
۵	توان	۵۰۴	برخوردار از توان بازدارندگی برتر یا متوازن	۲,۲۱
۶	آمادگی	۶۰۲	سرعت عمل در بسیج و پای‌کار آوردن امکانات	۲,۲۹
۱	ساختار	۱۰۴	آمادگی، چابکی، انعطاف‌پذیری و قوام دفاعی و اطلاعاتی	۲,۲۹
۸	محیط	۸۰۳	توانمندی در محیط (داخلی و خارجی)	۲,۲۹
۷	حریف	۷۰۲	شناخت اقدامات اختفا و پنهان‌کاری دشمن	۲,۲۹
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۴	ژرف‌نگری در برآورد نسبت به دشمن	۲,۲۹
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۵	درک صحیح از روندها و پیش‌بینی تهدیدات	۲,۲۹
۳	پروورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۵	قدرت و هوشمندی راهبردی تحلیل‌گران در ارائه تحلیل همه‌جانبه و قابل‌اطمینان و اتکا	۲,۲۹
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۱۲	تعیین صحیح عوامل و منابع اطلاعاتی	۲,۲۹
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۳	کمک به‌موقع به فرمانده در صدور راهنمای طرح‌ریزی با تجزیه و تحلیل صحیح در سطح کلان	۲,۳۶
۶	آمادگی	۶۰۱	تهیه برآورد و طرح‌های دفاعی و امنیتی	۲,۳۶

کد مؤلفه	مؤلفه	کد گویه	گویه	امتیاز
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۱۳	دسترسی مناسب به اطلاعات	۲,۳۶
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۲	ارزیابی صحیح، تعیین ارتباط، قابلیت اعتماد و دقت اخبار	۲,۳۶
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۲	درک و پذیرش تهدید توسط تصمیم‌گیران	۲,۳۶
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۸	پرهیز از سیاسی (جناحی) شدن اطلاعات در رده تصمیم‌گیران	۲,۳۶
۱	ساختار	۱۰۱	ساختار اطلاعاتی و امنیتی در سطوح راهبردی، تاکتیکی و فنی	۲,۳۶
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۱۱	تجزیه و تحلیل عناصر اصلی اخبار و سایر نیازمندی‌های اطلاعاتی و بهره‌گیری به‌موقع از آنها	۲,۴۳
۵	توان	۵۰۳	در اختیار داشتن نیروی انسانی ماهر و کارآموده	۲,۴۳
۵	توان	۵۰۲	در اختیار داشتن امکانات و تجهیزات لازم برای مقابله با تهدید	۲,۴۳
۸	محیط	۸۰۲	حضور در محیط (داخلی و خارجی)	۲,۵
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۲	برآورد و پیش‌بینی فرضیات از توانمندی‌ها و نیات دشمن	۲,۵
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۴	تفسیر مناسب (تجزیه - ترکیب و نتیجه‌گیری) از مفهوم احتمالی اخبار ارزیابی‌شده و توسعه فرضیات	۲,۵
۴	تصمیم‌گیران	۴۰۶	اعتماد بی‌جا به متحدان و هم‌پیمانان	۲,۵۶
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۹	ارائه برآورد اطلاعاتی	۲,۵۷
۷	حریف	۷۰۴	شناخت توانمندی اطلاعاتی، نظامی و فنی دشمن نسبت به خودی	۲,۵۷
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۸	انتشار گزارش‌های نوبه‌ای اطلاعاتی	۲,۵۷
۳	پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار	۳۰۱	ثبت و مرتب کردن اخبار در گروه‌های مرتبط به هم	۲,۶۴
۶	آمادگی	۶۰۵	دشمن‌شناسی	۲,۶۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۱۰	تعیین صحیح قرائن و شواهد	۲,۶۴
۲	طرح‌ریزی و جمع‌آوری	۲۰۱	درک صحیح مأموریت	۲,۷۹
۶	آمادگی	۶۰۳	آمادگی روحی (انگیزه - اراده) و مهارتی نیروها برای مقابله	۲,۸۶
۸	محیط	۸۰۴	دوری و نزدیکی تهدید نسبت به منافع کشور	۳,۱۴
۱	ساختار	۱۰۹	قدرت و انسجام ملی	۳,۴۳

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری:

در پاسخ به سؤال اصلی مقاله که "آیا جمهوری اسلامی ایران در شروع جنگ تحمیلی غافلگیر شد یا خیر؟" می‌توان گفت با عنایت به فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و همچنین مبتنی بر تحلیل پاسخ‌های نخبگان امر و امتیازهای ۹ مؤلفه و ۶۰ گویه تحقیق که میانگین امتیاز آن‌ها از حد متوسط هم پائین تر است می‌توان نتیجه گرفت که کشور در آن برهه زمانی دچار غافلگیری شده است، در بین مؤلفه‌های غافلگیری مؤلفه‌های تصمیم‌گیری و دکترین در وضعیت بسیار بدی هستند و می‌توان گفت که علت‌العلل غافلگیری ایران در شروع جنگ تحمیلی فقدان دکترین دفاعی و ضعف جدی یا خیانت تصمیم‌گیران سطح راهبردی کشور بوده است. وقتی در گویه‌های مؤلفه تصمیم‌گیری همچون "درک و پذیرش تهدید توسط تصمیم‌گیران"، "تصمیم و اقدام به‌موقع (قدرت تصمیم‌گیری) و ابلاغ به هنگام به مجریان"، اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی" و دیگر گویه‌ها توجه می‌شود مشاهده می‌گردد که در این موضوعات نیز ضعف جدی در سطح مسئولین راهبردی کشور وجود داشته است.

بر مبنای نظر خبرگان محیط و آمادگی نیروهای مسلح ج.ا.ایران در وضعیت بدی نبوده است و شواهد متعدد حکایت از این دارد که دشمن قصد غافلگیری نداشته است زیرا همه وقایع و تحرکات نظامی را در مرئی و منظر انجام می‌داده و در هر صورت تهاجم انجام می‌پذیرفت. پس از اثبات اصل وقوع غافلگیری در سطح راهبردی کشور با علل اصلی غافلگیری پرداخته می‌شود ابتدا نقاط قوت و سپس ضعف‌های ج.ا.ایران در شروع جنگ بررسی خواهد شد. بر مبنای تحلیل پاسخ‌ها می‌توان گفت کشور در برهه شروع جنگ دارای قوت‌های زیر بوده است:

(۱) وجود قدرت و انسجام ملی برخاسته از انقلاب اسلامی و شور و شوق انقلابی

(۲) فهم صحیح از تهدید دشمن در سطح تاکتیکی

(۳) آمادگی روحی و انگیزه بالای دفاع در بین نیروهای مسلح و نیروهای مردمی

در پاسخ به سؤال اول پژوهش می‌توان گفت؛ بر مبنای نظر خبرگان منبعث از تحلیل سه پرسشنامه مزبور، به‌رغم قوت‌های فوق، کشور دچار ضعف‌های جدی به‌قرار زیر بود که همانا علل اصلی غافلگیری کشور محسوب می‌شوند:

- ۱) عدم برخورداری کشور از ساختار مناسب و هماهنگ مدیریت بحران
 - ۲) ضعف جدی در تعامل، تفاهم و اعتماد دوجانبه بین تحلیل‌گران اطلاعاتی و تصمیم‌گیران
 - ۳) ضعف در هماهنگی و انسجام در تصمیم‌گیریان (در سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی)
 - ۴) ضعف جدی در یکپارچگی، هماهنگی و تعامل بین جامعه اطلاعاتی ن.م و کشوری
 - ۵) ضعف جدی در اعتماد تصمیم‌گیران به کارشناسان و تحلیل‌گران اطلاعاتی
 - ۶) ضعف در اجرای رزمایش و آموزش‌های نظامی و ایجاد رعب در دشمن
 - ۷) ضعف جدی در استفاده بهینه از ابزارها و نرم‌افزارهای تحلیل
 - ۸) ضعف در تصمیم و اقدام به‌موقع (قدرت تصمیم‌گیری) و ابلاغ به هنگام به مجریان
- پس از احصاء و رتبه‌بندی علل اصلی غافلگیری ج.ا.ایران در شروع جنگ تحمیلی لازم است راهکارهای علمی برای جلوگیری از وقوع غافلگیری مشابه ارائه گردد. در این راستا نظر خبرگان امر دریافت و راهکارها بر مبنای مدل سه‌شاخگی دکتر میرزایی به‌قرار ذیل تقسیم‌شده‌اند که همانا پاسخ به سؤال فرعی دوم تحقیق نیز هستند:

شاخه ساختار:

- ۱) تدوین نظام جامع، هوشمند، موظف، مکلف و یکپارچه اطلاعاتی جهت افزایش هم‌افزایی بین جامعه اطلاعاتی کشور و تقسیم وظایف دقیق برای هر نهاد و تدوین رابطه الزام‌آور بین جامعه اطلاعاتی به‌جای رابطه هم‌کارانه
- ۲) ایجاد مرکز رصد و پایش اطلاعاتی مبتنی بر تهدیدات پیش رو در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی
- ۳) ایجاد بانک اطلاعاتی جامع و کامل در خصوص مسائل خارجی و منطقه‌ای بین جامعه اطلاعاتی کشور و ارائه دسترسی‌های لازم به نهادهای اطلاعاتی با محوریت وزارت اطلاعات
- ۴) اتصال آنلاین جامعه اطلاعاتی به پایگاه‌های اطلاعاتی کشور اعم از دولتی و خصوصی

شاخه زمینه یا محیط:

- ۱) تقویت شورای عالی امنیت ملی با دستور کار هم‌افزایی نهادهای دولتی و نظامی
- ۲) شناخت دشمن و درک صحیح قرائن و شواهد منتهی به تهدیدات نوین دشمنان
- ۳) استفاده صحیح از همه عوامل جمع‌آوری اعم از فنی و رسمی و پای‌کار آشکار و پنهان و

فضای مجازی

- ۴) ایجاد گفت‌وگو مشترک و درک یکسان از تهدیدات متصور بین نهادهای سیاسی اجرایی کشوری
- ۵) تربیت و به‌کارگیری عناصر هوشمند اطلاعاتی در بخش جمع‌آوری، تحلیل داده‌ها و طرح‌ریزی اطلاعاتی
- ۶) اصلاح مکانیسم جریان تصمیم‌گیری در ارتباط با حوزه‌های دفاعی و امنیتی باهدف ایجاد یک فرایند سالم؛ پرتحرک و پویا که منجر به تصمیم‌گیری صحیح می‌شود
- ۷) طراحی و اجرای تمرین و رزمایش مشترک مستمر نیروهای مسلح متناسب با تهدیدات نوین
- ۸) پیاده‌سازی و عملیاتی نمودن اصول پدافند غیرعامل در حفاظت از زیرساخت‌های حیاتی، حساس و مهم
- شاخه محتوا یا رفتار:**

- ۱) تدوین راهبردهای درک، پذیرش، اعتمادسازی، انسجام و هم‌افزایی بین جامعه اطلاعاتی کشور به‌خصوص در مواجهه با حوادث و بحران‌ها
- ۲) استفاده از فناوری اطلاعات در جهت افزایش اشراف اطلاعاتی در محیط دشمن
- ۳) طراحی و ایجاد سامانه نرم‌افزاری تحلیل و هشدار دهی هوشمند امنیتی و اطلاعاتی (هشدار بحران) با به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی
- ۴) به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی در مرحله پرورش، تجزیه و تحلیل و انتشار
- ۵) برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت تهدید شناسی و دشمن‌شناسی ویژه مدیران و تصمیم‌گیران سطوح راهبردی

ب- پیشنهادها:

- ۱) هر یک از راهکارهای ارائه در این مقاله که حاصل نظرات خبرگان نظامی و اطلاعاتی هستند می‌توانند به‌عنوان یک راهکار اجرایی موردبررسی و اجرا قرار گیرند.
- ۲) راهکارهای ارائه‌شده برگرفته از تحلیل غافلگیری در شروع جنگ تحمیلی است و لازم است مصادیق دیگر غافلگیری نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران مستقلاً موردبررسی و پژوهش قرار گیرند.
- ۳) همان‌گونه در مقاله بیان شد خیانت یکی از عوامل مهم در غافلگیری است که موردنظر این مقاله نبوده و در این خصوص لازم است تحقیق جداگانه‌ای صورت پذیرد.

فهرست منابع

- "قرآن کریم"، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۳)، نشر دارالقرآن الکریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، قم
- امام خمینی (رحمت الله علیه)، "صحیفه نور"، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت الله علیه).
- امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، "مجموعه بیانات"، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir

الف - منابع فارسی:

- حسن‌لو، خسرو (۱۳۹۳)، "تدوین نظریه دفاع هوشمند در نظام دفاعی ج.ا.ایران"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، "لغت‌نامه (فرهنگ متوسط)"، انتشارات دانشگاه تهران
- رستمی، محمود (۱۳۸۶)، "فرهنگ واژه‌های نظامی"، تهران، انتشارات ایران سبز
- رشید، غلامعلی (۱۳۸۳)، "دفاعی: بازدارندگی و تهدیدات فرا روی ج.ا.ایران"، مجله مطالعات دفاعی استراتژیک، پاییز، شماره ۲۰، صص ۳۰-۷
- کالینز، جان. ام، (۱۳۸۳)، "استراتژی بزرگ-اصول و رویه‌ها"، تهران، چاپ سوم، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه
- کردزمن، آنتونی و واگنر، آبراهام آر (۱۳۹۱)، "درس‌های جنگ مدرن: جنگ ایران و عراق"، ترجمه حسین یکتا، انتشارات مرز و بوم، چاپ اول، تهران
- کریمی، حمید (۱۳۹۱)، "تبیین الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدات ناهم‌تراز"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی
- گزیده اسناد عملیات والفجر ۸ (۱۳۸۱)، "غافلگیری دشمن در عملیات والفجر ۸"، فصلنامه نگین ایران، دوره ۱، شماره ۳، زمستان، صص ۱۴۸-۱۴۶
- مراد پیری، هادی (۱۳۸۹)، "تبیین عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌های عملیات در طول دفاع مقدس و کاربرد آن در جنگ آینده"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی
- میرزایی اهرنجان، حسن (۱۳۸۱)، "طرح تفصیلی گسترش افقی نو در شناخت و آسیب‌شناسی سازمان‌های عمومی و دولتی ایران (آب منطقه‌ای غرب)"، مرکز پژوهش‌های کاربردی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران
- والتر، لاکوثر (۱۳۸۱)، "جهان اسرار: کاربرد و حدود اطلاعات"، مترجم معاونت پژوهشی دانشکده اطلاعات، تهران
- ویلی، بارتون (۱۳۸۹)، "فریب و غافلگیری در جنگ"، مترجمین: داود رضانی تکلیمی و

بهزاد ناجی، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی

ب- منابع انگلیسی:

- Davis, Eric (2005). *Memories of state: politics, history, and collective identity in modern Iraq*. London: University of California Press. ISBN 0-520-23545-2
- Fayazmanesh, Sasan (2008). *The United States and Iran: sanctions, wars and the policy of dual containment*. New York: Taylor & Francis. ISBN 0-415-77396-2
- Lee Wai Keong, Christopher (1998). "Strategic Surprise". *Journal of Singapore Armed Forces*, Journal V24 N3, Jul-Sep 1998
- Krishnadas, Devadas (2005). "Imagining Surprise: Locating the Casuality of Strategic Surprise". The Fletcher School, Tufts University.
- Rajaei, Farhang (۱۹۹۳). *The Iran-Iraq war: the politics of aggression*. Gainesville: The University of Florida. ISBN 0-۱۱۷۶-۸۱۳۰-۰
- Saskia M. Gieling, "IRAQ vii. IRAN-IRAQ WAR," *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition, December 15, 2006, available at <http://www.iranicaonline.org/articles/iraq-vii-iran-iraq-war>
- Schwartz, Peter and Randall, Dough (2007). "Ahead of the Curve: Anticipating Strategic Surprise", *Blindside: How To Anticipate Forcing Events and Wild Cards in Global Politics*. Brookings Institution Press.
- Silianos Vidalis and Andrew Blyth, *Understanding and Developing a Threat Assessment Methodology*. School of Computing, University of Glamorgan.